

ДИДАКТИЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ ПОЛІКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

Досягнення мирного співіснування представників різних культур у межах єдиного соціуму є актуальною проблемою для будь-якої країни світу, у тому числі і для України, що, як і більшість сучасних держав, є поліетнічною.

Володіння особистістю *полікультурною компетентністю* дає змогу жити й продуктивно співпрацювати з представниками різних народів і культур як у межах самої поліетнічної держави, так і в сучасному багатокультурному світі взагалі.

Аналіз наукової літератури дає змогу розуміти *полікультурну компетентність* як складне багатоконпонентне особистісне утворення, що є результатом полікультурної освіти і ґрунтується на засадах теоретичних знань та об'єктивних уявлень про етнокультурне різноманіття світу, що реалізується через уміння, навички й моделі поведінки, які забезпечують взаємодію з представниками різних народів і культур на основі позитивного (толерантного) ставлення до них, а також у процесі набуття досвіду міжкультурної взаємодії, що, у свою чергу, сприяє ефективній міжетнічній взаємодії в сучасному полікультурному середовищі.

Формування полікультурної компетентності особистості є складним процесом, який здійснюють суспільство, родина, засоби масової інформації, спілкування з однолітками. Цей процес може бути частково організованим, відбуватися стихійно, але для того, щоб зробити його більш ефективним, необхідно здійснювати його цілеспрямовано.

Враховуючи, що ефективність педагогічного процесу закономірно залежить від умов, в яких він проходить, виникає необхідність з'ясувати, за яких саме умов досягається успішність формування такого складного інтегрованого особистого утворення, як полікультурна компетентність.

Мета статті – розкрити дидактичні умови формування полікультурної компетентності молодших школярів.

Розглянемо, передусім, що саме розуміють вчені під поняттями “умова” та “дидактична умова”. Звернемось до словників, які визначають або розкривають *умову* як: “обстановку, у якій відбувається що-небудь, основу, передумову для чого-небудь” [3, т. 4, с. 518–519]; “необхідну обставину, яка робить можливим здійснення, створення утворення чого-небудь або сприяє чомусь” [4, с. 442].

У філософському словнику *умова* трактується як: “те, від чого залежить щось інше (зумовлене), що уможливорює наявність речі, стану, процесу, на відміну від причини, що з необхідністю, неминучістю породжує що-небудь (дія, результат дії), і від підстави, що є логічною умовою наслідку” [5, с. 469]. Отже, з філософської точки зору умова – це фактори, завдяки яким річ або процес виникає й існує.

У словнику з освіти та педагогіки поняття “умова” розглядається як “сукупність змінних природних, соціальних, зовнішніх і внутрішніх впливів, що впливають на фізичний, психологічний, моральний розвиток людини, її поведінку, виховання, навчання, формування особистості” [2, с. 36].

Значення терміна “дидактичні умови” походить з філософського розуміння умов як відношення предмета до навколишніх явищ, без яких неможливе його існування. Стосовно процесу навчання дидактичні умови можуть розглядатися як необхідні обставини, що зумовлюють його і забезпечують йому розвиток. Виходя-

чи із цього, під *дидактичними умовами*, які визначають успішність формування полікультурної компетентності молодших школярів, ми розуміємо обставини процесу навчання, що є результатом цілеспрямованого вибору, конструювання та застосування елементів змісту, методів навчання, завдяки яким процес формування полікультурної компетентності може бути успішним.

Ми зробили припущення й експериментально перевірили, що процес формування полікультурної компетентності молодших школярів може бути успішним за таких *дидактичних умов*: забезпечення інтеграції полікультурної інформації з основним програмним матеріалом навчальних предметів; забезпечення взаємозв'язку навчальної та позанавчальної діяльності в процесі формування полікультурної компетентності.

Перша виділена дидактична умова має реалізовуватись під час навчальної діяльності, вона передбачає забезпечення зв'язку полікультурної інформації з основним програмним матеріалом навчальних предметів. Щоб забезпечити цей зв'язок, необхідно проаналізувати нормативні документи, теорію та практику освіти. Такий аналіз здійснила Т. Поштарьова, що дало змогу виокремити п'ять моделей введення національно-регіонального компоненту в зміст загальної освіти, але ці моделі є універсальними й можуть використовуватися для введення та полікультурної інформації до змісту освіти, а саме:

- *міжпредметна модель* – передбачає розподіл відповідної інформації з усіх навчальних предметів;

- *модульна модель* – реалізується за допомогою включення до навчальних дисциплін гуманітарного циклу спеціальних тем (модулів), що відображає етнокультурну своєрідність регіону;

- *монопредметна модель* – передбачає поглиблене вивчення школярами етнічної культури, рідної мови, історії, географії країни (регіону) на заняттях зі спеціально виділених для цієї мети навчальних предметів;

- *комплексна модель* реалізується у вигляді інтегративних курсів, у яких окремі аспекти національної культури можуть бути подані у взаємозв'язку історії та краєзнавства тощо;

- *доповнювальна модель* передбачає ознайомлення з етнокультурною інформацією в ході позакласних і позашкільних заходів [1].

Виходячи із цього, у процесі навчальної діяльності можна реалізовувати міжпредметну, модульну, монопредметну, комплексну модель введення полікультурної інформації до змісту освіти, що може бути досягнуто через навчальні предмети, інтегровані курси, факультативи, спеціальні модулі, теми занять, спеціальні прийоми, методи й методологічні підходи, що посилюють полікультурну специфіку. Але аналіз як базового навчального плану загальноосвітнього навчального закладу I ступеня, так і розроблених на його основі типових навчальних та робочих планів дав змогу стверджувати, що на сьогодні серед переліку предметів інваріативної й варіативної складових частини не має жодного предмета, який би передбачав цілеспрямоване формування полікультурної компетентності молодших школярів.

Введення нових предметів етнокультурного напрямку через додаткові уроки, факультативи значно збільшують навантаження на учнів. Враховуючи те, що процес формування полікультурної компетентності є тривалим у часі, ми вважаємо, що полікультурну інформацію необхідно інтегрувати в усі навчальні предмети впродовж усього періоду навчання. Оскільки жодна окремо взята дисципліна не може розкрити все етнічне різноманіття, найбільш доречним, на нашу думку, є введення

полікультурної інформації інтегративним шляхом до всіх існуючих предметів, реалізуючи тим самим міжпредметну модель, що дає змогу охопити велику кількість учнів, уникнути їхнього перенавантаження та зайвих економічних витрат. Але це потребує, передусім, ґрунтовного вивчення потенціалу всіх існуючих предметів, оскільки всі вони без винятку мають потенціал, але він різний для інтегрування матеріалу полікультурної спрямованості.

Полікультурна інформація має органічно входити до складу дисциплін, що вивчаються, доповнюючи їх, але не переобтяжувати учнів зайвою інформацією, відволікаючи від вивчення самого предмета.

Для цього необхідно скласти план перспективної роботи на чотири роки навчання дітей у початковій школі, тим самим визначитися, про що й на яких уроках, в якому класі необхідно розповідати. Цей план роботи має ґрунтуватися на загальнодидактичних принципах науковості, концентричності, доступності, зв'язку теорії з практикою, свідомості й активності учнів. Перед складанням плану вчителю необхідно обдумати, про що він хоче й може розповісти школярам у цікавій формі, не відхиляючись від програми вивчення обов'язкових дисциплін і не перевантажуючи дітей зайвою інформацією.

Крім цього, полікультурна інформація має ґрунтуватись на розкритті відмінностей у культурах різних народів, а також пошуку того спільного, що об'єднує всіх людей. При цьому варто наголошувати на спільності гуманістичної спрямованості менталітету всіх народів, загальнолюдських гуманістичних цінностях, що втілюються в різноманітних етнокультурних варіантах.

Важливою складовою навчально-виховного процесу є позанавчальна діяльність, тому реалізація другої дидактичної умови передбачає забезпечення взаємозв'язку навчальної та позанавчальної діяльності в процесі формування полікультурної компетентності, що відбувається в ході *позаурочних* (предметні гуртки, секції, виставки творчих робіт тощо), *позакласних* (збори, класні години, вечори відпочинку, свята, виставки, екскурсії, походи, музейна діяльність тощо) та *позашкільних* (конкурси, тематичні екскурсії, фестивалі дружби тощо) заходів.

Організація позанавчальних заходів полікультурної спрямованості має будуватись за принципами послідовності й наступності логічно взаємопов'язаних групових і масових позаурочних заходів, які розкривають певну тему, проблему або напрям, зокрема, є спрямованими на формування полікультурної компетентності молодших школярів.

Якщо в навчальній діяльності процес формування полікультурної компетентності за своєю сутністю є суто індивідуальним, то в позанавчальній роботі її формування виражається у взаємодії індивіда з іншими, не схожими в етнокультурному плані особистостями, забезпечуючи її становлення. Усе різноманіття етноорієнтованих форм позаурочної роботи з учнями можна умовно поділити на чотири групи залежно від основного завдання:

1) *соціально орієнтовані форми* (“круглі столи”, конференції, класні години, зустрічі з представниками різних етнічних діаспор, істориками, етнографами, діячами культури, стінна газета тощо);

2) *пізнавальні форми* (краєзнавчі й етнографічні екскурсії, походи, Дні культури й фестивалі, усні журнали, вікторини, тематичні вечори, музейна діяльність, студії, секції, гуртки, виставки тощо);

3) *практико орієнтовані форми* (тренінги, рольові ігри, шефська і благодійна діяльність тощо);

4) *розважальні форми* (вечори, народні свята, ярмарки, фольклорні концерти й театральні вистави, змагання з національних видів спорту та народних ігор тощо) [1, с. 198].

Значення позанавчальної діяльності для формування полікультурної компетентності важко переоцінити, оскільки саме в ній учні не просто відтворюють все те, що засвоїли в ході навчального процесу. Завдяки унікальності та неповторності позанавчальної діяльності, а саме: невимушеному та неформальному спілкуванню, вільному вибору форм і засобів діяльності, використання їх на свій розсуд, керуючись внутрішніми мотивами – діти розвивають та доповнюють свої полікультурні знання й навички, вдосконалюючи полікультурну компетентність. Взаємозв'язок навчальної та позанавчальної діяльності виявляється в тому, що практична діяльність, яку дитина здійснює в позанавчальний час, стимулює її пізнавальну активність і вимагає наявності певних теоретичних полікультурних знань, стимулюючи тим самим навчання в школі.

Отже, якщо навчальна діяльність учнів закладає основи для всебічного розвитку особистості, то позанавчальна діяльність створює умови для підвищення ефективності урочної діяльності. Тому позанавчальна діяльність є органічним продовженням навчальної діяльності й передбачає використання різноманітних форм і методів, що спрямовані на формування полікультурної компетентності учнів. Крім цього, позанавчальна діяльність, що має полікультурну спрямованість, має яскраво виражену специфіку впливу на особистість, а саме: добровільність і право вибору занять, різноманітність і альтернативність спілкування як з однолітками, так і з педагогами – керівниками гуртків та секцій, диференційованість за інтересами й захопленнями, що дає змогу підтримувати наявність стійкого інтересу щодо етнокультури різних народів, який виступає необхідною умовою формування полікультурної компетентності. Позанавчальна діяльність має великі можливості для формування полікультурної компетентності молодших школярів, але, як це не прикро констатувати, у сучасних умовах вона не використовується належним чином. При цьому, як свідчить практика, результативність роботи щодо формування полікультурної компетентності значно поліпшується, коли така робота здійснюється в співтворчості школи та національно-культурних товариств національних меншин.

Отже, з одного боку, залучення дітей і їхніх батьків до полікультурних заходів сприяє ґрунтовнішому пізнанню культури свого етносу, а з іншого – популяризує кращі зразки національних культур інших народів, що, у свою чергу, сприятливо впливає на формування полікультурної компетентності дітей. Залученню батьків до участі в полікультурних заходах надається велика увага, оскільки практика доводить, що основу для формування полікультурної компетентності в дітей закладає саме родина. У зв'язку із цим зростає роль родини у формуванні міжетнічної толерантності, позитивного образу своєї етнічної культури та інших етнічних культур.

Висновки. Таким чином, процес формування полікультурної компетентності молодших школярів може бути успішним за таких дидактичних умов: забезпечення інтеграції полікультурної інформації з основним програмним матеріалом навчальних предметів; забезпечення взаємозв'язку навчальної та позанавчальної діяльності в процесі формування полікультурної компетентності.

Література

1. Поштарёва Т. Теория и практика формирования этнокультурной компетентности учащихся в полиэтнической образовательной среде : монография / Т. Поштарёва. – Ставрополь : Литера, 2006. – 300 с.

2. Полонский В. Словарь по образованию и педагогике / В. Полонский. – М. : Высшая школа, 2004. – 512 с.
3. Словарь русского языка : в 4 т. – М. : Полиграф ресурсы, 1999. – 800 с.
4. Словник української мови. – К. : Наукова думка, 1979. – 442 с.
5. Философский словарь. – М. : ИНФРА, 1997. – 576 с.

ПОПОВА О.П.

РЕЗУЛЬТАТИ ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНОЇ РОБОТИ З РОЗВИТКУ ТВОРЧОГО ПОТЕНЦІАЛУ ІНЖЕНЕРА В ПРОЦЕСІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ У ВИЩОМУ НАВЧАЛЬНОМУ ЗАКЛАДІ

Творчий потенціал особистості – це складне, багатопланове поняття, яке не тільки акумулює в собі головні особистісні, дієві і творчі якості людини, але й відображає характер їх взаємозв'язку, спрямування, рівень напруженості між собою. Для окремої людини її творчий потенціал відіграє роль певної субстанції, яка приводить думки, душевні спрямування, творчі здібності й дієві можливості індивіда до стану активної взаємодії між собою з метою задоволення потреб самореалізації та самоактуалізації особистості.

Будь-яка людина має певні формування творчого потенціалу, але не кожна досягає високого творчого рівня, повністю реалізує свою сутність, досягає певних акме в професійному й особистому житті, самоактуалізується. Тому питання всебічного розвитку творчого потенціалу особистості, науково-методологічної розробки технологій його актуалізації – це одне з головних завдань гуманізації суспільства, підвищення рівня його духовності й моральності, отримання нових сенсів буття, які вже замовлені сучасним швидкозмінним світом.

Творчий потенціал інженера – інтегральне, стрижневе поняття, яке проймає всю метасистему ділових і професійних якостей фахівця, відображає його потенційну можливість бути включеним у творче раціоналізаторство, технічного винахідництва, створення нових інженерних конструкцій і отримати в цих видах діяльності суттєві результати. Творчий потенціал інженера базується на сукупності спеціальних знань і вмінь, широкому кругозору, внутрішній і зовнішній готовності до творчості [2]. Але залишається відкритим питання, як привести цю систему до активного стану взаємодії й отримати творчий результат у професійній діяльності.

Творчий потенціал інженера розглядали у своїх працях Г.С. Альтшулер, В.В. Вербець, Н.Ф. Вишнякова, П.К. Енгельмейер, М.З. Згуровський, О.А. Ігнатюк, Б.М. Кедров, Н.І. Козлов, Н.В. Кузьміна, А.Г. Маслоу, І.О. Мартинюк, В.О. Моляко, І.М. Періг, Н.Ю. Посталюк, В.В. Рибалка, В.П. Шейнов, В.О. Ядов та ін. Аналіз їх праць дає змогу зробити головний висновок: сутнісні творчі сили особистості актуалізуються в продуктивній діяльності, перш за все, завдяки потужній внутрішній мотивації. Головний рушій у справі активації й розвитку творчого потенціалу майбутнього інженера – це його особистісна потреба в професійній самореалізації, внутрішня установка на творчу професійну діяльність, яка має бути інтеріоризована особистістю студента під час його навчання у вищому технічному навчальному закладі.

Мета статті – аналіз результатів науково-педагогічного експерименту з розвитку творчого потенціалу інженера в процесі професійної підготовки у вищому навчальному закладі.